

Jan STEJSKAL

Ostrov Pereon a střeoevropská misie kolem roku 1000

Vydá-li se dnešní poutník po proudu severoitalské řeky Pádu až k její nepřehledné deltě, jen s pomocí náhody či velikého úsilí narazí na prostý kámen ležící na břehu jednoho z jejích ramen. Kámen označuje místo kdysi zvané „*Pereo či Pereon*“, někdejší ostrůvek v deltě řeky, na němž se před více než tisíci lety psaly dějiny střední Evropy. Na tomto místě byl v roce 1001 založen císařem Ottou III. klášter, jehož smyslem byla příprava misionářů pro evangelizaci střední Evropy. Chce-li se dnešní historik zabývat tímto zapomenutým místem a jeho někdejším smyslem, narazí na celou řadu problémů, spočívajících jednak v omezeném množství a typu psaných pramenů, jednak v nepřehlednosti a totální změně krajiny, která se v Romagně a zvláště na dolním toku Pádu udála za posledních tisíc let.

Období s oblibou označované jako *Renovatio Imperii* je bezpochyby vrcholným pokusem saské dynastie o staronové uspořádání jednotné evropské společnosti, tentokrát na křesťanském základě s pevným těžištěm v osobě křesťanského císaře. Pokus měl dopady do všech sfér tehdejší společnosti a v období své kulminace, tedy za krátké vlády Otty III., se jednotně dotkl i celé řady teritorií ležících na okraji tehdejší říše. Shodou okolností sehrála velmi významnou roli i Romagna v čele s Ravennou a přilehlými oblastmi.

Otto I., německý král, v roce 936 vystřídal na trůnu svého otce Jindřicha, opustil Čáchy a vydal se na Apeninský poloostrov, přičemž nikoho nenechával na pochybách o svých záměrech. Na každém jeho kroku byla patrná snaha o znovuobnovení a upevnění své autority i pořádku v oblastech, které se po rozpadu říše Ottova slavného předchůdce Karla Velikého ocitly ve zmatcích a často zde vládla anarchie. Zřejmě není na místě přeceňovat tento Ottův pokus, jak je často činěno, protože nikdy celému Apeninskému poloostrovu nevládl. Započal však epochu faktického i symbolického obnovování Římské říše. Otonské císařství trvalo (od korunovace Otty I. v roce 962 do smrti Otty III. v roce 1002) sice jen 40 let, přesto změnilo Evropu.

Město Ravenna sehrálo v plánech dynastie prvořadou roli. Již v roce 967 se zde konal významný koncil, kterým chtěl Otto I. patrně posílit nepevnou pozici

papeže Jana XIII.¹ Možná však ještě více se hrála v jeho plánech roli touha po vyrovnání se symbolickým dědictvím Ravenny. Byla někdejší sídlem Teodorichovým a zvláště se hrála podstatnou roli v byzantských rukách. Karel Veliký viděl nepochybně v držení Ravenny výhodu při vyjednávání s Byzantinci. V každém případě měla Ravenna klíčové místo v Ottových plánech. V průběhu výše zmíněného koncilu bylo, kromě mnoha jiných záležitostí, rozhodnuto o zřízení arcibiskupství v Magdeburgu (důležitého v příběhu ostrůvku Pereon), ale i o císařově potvrzení papežské držby teritorií dříve zcizených – včetně Ravenny. V koncilním jednání bylo pokračováno i v následujícím roce 968, kdy se na jednací stůl dostala opět otázka magdeburské arcidiecéze a její role v plánované christianizaci Slovanů.² Arcibiskupem této diecéze se stal Adalbert, benediktinský alsaský mnich a misionář. Nově potvrzená autorita ravennského arcibiskupství se projevila v řadě listin potvrzujících jeho svrchovanost i v odlehlých oblastech.³

Význam města neupadal ani za vlády císaře Otty II. Právě naopak. V zimě 980/981 se v Ravenně konala za předsednictví císaře disputace, o níž nás detailně zpravil jeden z účastníků, mnich Richer (Richerus) Remešský,⁴ který do Ravenny přišel spolu s remešským arcibiskupem Adalbertem, ale především s benediktinským mnichem Gerbertem z Aurillacu.⁵ „Všichni učení, kteří přišli, byli pozváni do paláce“,⁶ píše Richer k debatě svolané o správném „*divisio philosophiae*“, v níž se utkali výše zmíněný Gerbert, budoucí papež Silvestr II., a Ohtrich Magdeburský. Gerbertova učenost císaře patrně velice zaujala, záhy mu totiž svěřil významné opatství v Bobbiu. Tato disputace za předsednictví císaře nemůže být považována za pouhou historickou epizodu. Richerova zpráva o ní svědčí o obrovské kulturní a společenské závažnosti jednání. Hovoříme-li o tzv. otonské renesanci, tak právě kvůli takovým událostem. Evropská filozofie a teologie se opět staly předmětem zájmu těch nejvyšších kruhů, vzdělanost opět slavila úspěch a dostalo se jí nejvyšších poct. Začala se tak pomalu vracet na své dávno ztracené místo. Ravenna a její kulturní okruh v tomto dění sehrály klíčovou roli.

Její úloha však teprve měla vyvrcholit v několika nesmírně intenzivních letech. Město se stalo centrem císařské evropské politiky v době vlády mladičského Otty III. Císařovým učitelem byl již proslulý Gerbert z Aurillacu, který vedle své vychovatelské role přijal v roce 998 i ravennské arcibiskupství, stolec ve městě, které jej před lety proslavilo. Hned následujícího roku Gerbert zasedl na papežský

¹ Augusto SIMONINI, *La Chiesa Ravennate. Splendore e tramonto di una metropoli*, Ravenna 1964, s. 161-385.

² IBIDEM.

³ Například v Parmě, jak zmiňuje Mario PIERPAOLI, *Storia di Ravenna. Dalle Origini all' anno Mille*, Ravenna 2001, s. 309.

⁴ *Richerum historiarum libri quattuor*, in: *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi*, Hannover 1877.

⁵ Nejnověji k Richerovi ve své skvělé disertaci Jason GLENN, *Politics and History in the Tenth Century. The Work and World of Richer of St. Remis*, Cambridge 2004.

⁶ „*Et tempore opportuno, imperatoris iussu, omnes sapientes qui convenerant intra palatium collecti sunt.*“ *Richerum historiarum libri quattuor*, III, 57.

stolec pod jménem Silvestr II. Otto i Gerbert pak začali uskutečňovat sen o reformě impéria, sen o ideálech, které mohou být nadřazeny politickému životu. Tyto cíle neváhal Gerbert prosazovat i během svého krátkého pobytu na ravennském arcibiskupském stolci.

Léta 998-999 v dějinách Ravenny znamenala mnoho i pro Romualda, ravennského rodáka, který se právě z popudu tehdejšího arcibiskupa Gerberta stal opatem v benediktinském klášteře sv. Apolináře v nedaleké Classe.⁷ Gerbert patrně vkládal do Romualda naděje na pokus o reformu tohoto věhlasného kláštera (v clunijském duchu). Po necelém roce Romualdova působení však byli zklamáni oba. Romuald znechucen tamními poměry odešel a založil vlastní komunitu na „zelené louce“ – na ostrůvku Pereon v deltě Pádu.⁸ Romuald je v příběhu komunity Pereon klíčovou osobou – jeho reformní cíle však byly patrně poněkud jiné, než očekával Gerbert.

Většina našich znalostí o Romualdovi pochází ze dvou pramenů: Života sv. Romualda od Petra Damianiho⁹ a z tzv. Života pěti bratří od Bruna z Querfurtu.¹⁰ Romualdův neúspěšný reformní pokus v Classe nebyl jeho prvním tamním pobytem. Působil zde již dříve a s povolením tamního opata se pokoušel o první, v ravennské oblasti poměrně originální reformní kroky. Žil jako benediktinský mnich – poustevník mimo klášter v Classe. Jsme tak svědky průniku orientálního eremitismu do Benediktovy řehole. Ta, v souladu s Benediktovou osobní zkušeností, přímo zapovídá samotu jako nevhodnou pro řádný život mnicha.¹¹ „*Stabilitas in congregatione*“ je jedním ze základních pilířů, kterými se benediktinský monasticismus odlišil od starších řeholí, z nichž jinak čerpal plnými hrstmi. Vyloučení z komunity mnichů chápe Benediktova řehole jako nejvyšší formu trestu.¹² Byzantská tradice Ravenny však patrně otevírala dveře reformním experimentům východního typu. Jak bychom si jinak mohli vysvětlit souhlas opata od sv. Apolináře v Classe?

Romuald opustil Ravennu a vydal se do pyrenejského Cuixà¹³ na pozvání tamního opata Guarina, který v lesích v okolí kláštera sv. Michala žil poustevnickým způsobem života. Patrně již zde se kolem něj formuje skupinka podobně

⁷ Velmi podrobný a literárně i věcně bohatý život sv. Romualda podal sv. Petrus DAMIANUS, *Vita Beati Romualdi*, ed. Giovanni Tabacco, Roma 1957.

⁸ Více k Romualdovi uvádí Giovanni TABACCO, *Romualdo di Ravenna e gli inizi dell'eremitismo camaldolese*, in: *L'Eremitismo in Occidente nei Secoli XI e XII*, Milano 1965.

⁹ Petrus DAMIANUS, *Vita Beati Romualdi*; viz též *Petri Damiani Opera omnia*, in: J. MIGNE (ed.), *Patrologiae cursus completus, series Latina*, sv. 144, 145, Paris 1853.

¹⁰ Wojciech KETRZYNSKI (ed.), *Bruno Querfurtensis, Passio Sanctorum Benedicti et Johannis ac Sociorum Eorundem*, in: *Monumenta Poloniae Historica* 6, Kraków, 1983, s. 388-428.

¹¹ Děje se tak na mnoha místech Řehole, např.: *Regula Benedicti. Řehole Benediktova*, IV/78, Praha 1998, s. 33.

¹² IBIDEM, XXIV, s. 77.

¹³ Klášter v Cuixà, založen kolem roku 878. Dnešní Abbay de Saint-Michel, a to v Saint-Michel-de-Cuxa (dep. Pyrénées-Orientales), jižně od Prades, 40 km ZJZ od Perpignanu.

smýšlejících žáků.¹⁴ Na francouzské straně Pyrenejí však nesetřval dlouho a roku 998 byl ravennským arcibiskupem Gerbertem povolán zpět ke sv. Apolináři v Classe, kde byl po jeden rok, jak zmíněno výše, neúspěšným opatem. Další Romualdovy kroky jsou již pevně spojeny s poustevnou na ostrůvku Pereon.

Lokalizovat v dnešní době místo, na něž se Romuald uchýlil, je téměř nemožné. Delta Pádu prošla v průběhu staletí nesčetnými proměnami – vlivem času, ale především lidskou regulační činností, začínající již v antických dobách, jak je patrné z mapy popisující dnešní stav (obr. 1). Chceme-li se v proměnách tamní krajiny orientovat, musíme započít u prvních zmínek o regulaci Pádu.

Padus či *Eridanus* představoval odpradáвна hlavní rameno Pádu. Tak o něm můžeme číst u Plinia.¹⁵ Potíž v pátrání v historické geografii regionu nastane v oblastech poblíž ústí řeky do moře. Zde se krajina vlivem lidské hospodářské činnosti, ale i přirozeným zanášením koryta řeky v ústí natolik změnila, že identifikace jednotlivých míst je dnes možná jen s největším úsilím. V devátém století se v pramenech objevuje jako název původního ramene řeky *Padus vetus* a o něco později je následován zmínkami o rameni novém pod názvem *Padus iuvenacus* či *Primarius*.¹⁶ Toto rameno je podstatné v hledání ostrůvku Pereon.

Zmínky o regulaci řeky pocházejí již z antických dob. Za Augustovy vlády byl *Eridanus* rozdělen kanálem odvádějícím pravděpodobně pitnou vodu. Nesl označení *fossa Augusta*,¹⁷ protékal okrajem Ravenny a ústil do moře v oblasti Classe. Archeologickým průzkumem se podařilo objasnit rozměry tohoto dnes již neexistujícího kanálu. Procházel mimo jiné oblastí později vzniklého městečka S. Alberto a byl hluboký až 8 metrů s šířkou kolem 50 metrů.¹⁸ S těmito rozměry byl jistě významnou vodní cestou.¹⁹

V oblasti S. Alberta byly ještě v antické době provedeny stavby několika dalších kanálů, pro nás jsou však podstatnější zprávy o „vodohospodářské“ činnosti z období raného středověku. V roce 708 byly hráze Pádu prolomeny ravennským arcibiskupem na ochranu města. Tato zpráva pochází od Flavia Bionda, zdá se však, že opakuje informace mnohem starší.²⁰ V témže století zaznamenáváme zmínky o vodní cestě pod názvem *Badareno* či *Padoreno*.²¹ Tento kanál se nacházel v místě dnešní obce Mandriole a obracel se dále na jih k Ravenně, kterou obté-

¹⁴ P. DAMIANUS, *Vita Beati Romualdi*, 5. Zde zmiňováno hned několik jmen Romualdových následovníků.

¹⁵ Carl MAYHOFF (ed.), *Caecilius Plinius, Plini secundi naturalis historia libri XXXVII*, I, Lipsiae 1806, s. 278-279.

¹⁶ Bližší informace v Stella PATITUCCI UGGERI, *Aspetti dell'insediamento nell'area lagunare a nord di Ravenna tra tardoantico e altomedioevo*, Corsi di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina 30, 1983, s. 395-396.

¹⁷ C. MAYHOFF (ed.), *Caecilius Plinius, Plini secundi naturalis historia*, s. 280.

¹⁸ Arnaldo RONCUZZI, *Della vocazione portuale di Ravenna*, Classe e Ravenna, II, 1, 1985, s. 2.

¹⁹ IBIDEM.

²⁰ S. PATITUCCI UGGERI, *Aspetti dell'insediamento*, s. 396-397.

²¹ Paolo FABBRI, *Il controllo delle acque tra tecnica ed economia*, in: Ravenna II, 1, Ravenna 1991, s. 17.

kal v místech Teodorichova mauzolea. V místě svého ústí dala tato vodní cesta vzniknout přístavu, snad jen kilometr vzdálenému od Ravenny.²² V italské literatuře se ve věci stáří tohoto kanálu sice vede spor, v němž jeho vznik posouvá jedna skupina historiků až do šestého století,²³ nicméně jen letmý pohled do dnešní mapy ravennské oblasti ukazuje, že pobřeží je od Ravenny vzdáleno nikoliv jeden, ale nejméně šest až sedm kilometrů. V této souvislosti je třeba si uvědomit obrovské změny tvaru pobřeží vlivem nánosů zeminy, které velké řeky podobné Pádu přinášejí do svých ústí. Nízko položená města, která kdysi byla sama důležitými přístavy, se dnes nacházejí daleko od pobřeží a naše historické vnímání pobřeží je tak zkresleno. (Není to jen případ Ravenny, například na západním pobřeží Apeninského poloostrova prošlo podobným vývojem ústí řeky Arno a kdysi přístavní město Pisa.) Kanál *Badareno* tak spolu s tokem *Primaru* (*Padus iuvenacus*, *Primarius*) a dříve daleko užším pásem pobřeží dal vzniknout ostrovu *Palazzolo*, který byl navíc rozdělen dalším kanálem *Pirotolo*. Tento kanál tak vydělil z ostrova *Palazzolo* další ostrůvek, kterému dal i své jméno. O stáří a charakteru kanálu *Pirotolo* není zřejmě příliš mnoho známo. Dle tradice se v těchto místech měl vylodit Teodorich při svém tažení proti Odoakarovi.²⁴

Oba ostrovy se v průběhu času staly vhodným místem pro četné církevní fundace. Izolovanost a přitom relativní blízkost civilizace lákaly. Celé generace řeholníků čerpaly svou inspiraci z četby Životů egyptských mnichů a hledaly tak jisté znovuzrození ideálu – vracely se ke kořenům. Život podle jejich příkladu, tedy v první řadě podle příkladu života sv. Antonína, byl pro ně niterným naplněním příběhu o pokušení Páně. Byl to radikální odpor vůči jakémukoliv kompromisu s politickou a zvláště pak ekonomickou mocí, která, dle jejich názoru, byla proti základním principům evangelia. Co bylo pocíťováno na počátku křesťanství, vystoupilo se svou naléhavostí na sklonku středověku. Odchod křesťanů do pouště (na východě) a do lesů a hor (na západě) byl znamením nejen přerušování vazeb se vším světským, ale i útokem na moci zla, které podle tradice měly poušť ve své moci. Příběhy o osvobození opuštěných míst od zla jsou dokladem vítězství evangelia nad zlem. V Evropě poušť nahrazují divoké lesy (často však i moře či ostrovy), které jsou mnichy kolonizovány, vykáceny a přeměněny na úrodnou půdu Páně.²⁵

Tak i na *Palazzolu* vznikl klášter S. Maria in Palazzolo, založený ve třetí čtvrtině devátého století a později přesunutý k S. Maria della Rotonda do Raven-

²² Sandra FAINI – Lucca MAJOLI, *La Romagna nella cartografia a stampa del Cinquecento all'Ottocento*, Rimini 1992, n. 37, s. 82-85.

²³ A. RONCUZZI, *Della vocazione portuale*, s. 3.

²⁴ S. FAINI – L. MAJOLI, *La Romagna*, n. 2, s. 20-21.

²⁵ Václav VENTURA a kol. (ed.), *Sv. Atanáš, Život sv. Antonína Poustevníka*, Velehrad 1996, s. 6.

ny.²⁶ Podobně, i když trochu východněji, vznikl klášter S. Pietro in Armentario, podporovaný Karlem Velikým, a mnohé další klášterní fundace.²⁷

Vrátíme-li se však poněkud severněji k břehům někdejšího Primaru (*Padus iuvenacus, Primarius*), nalezneme zde dnes tok řeky Reno, která je téměř shodná s tokem původního Primaru. Původní koryto Primaru je ještě na mnoha místech – od městečka S. Alberto po proudu Rena – docela snadno rozpoznatelné v krajině. Primaro, na rozdíl od uměle regulovaného a napřímeného Rena, silně meandroval. V meandrech za S. Albertem původní tok sledoval dnešní cesty, kterým místní říkají Gattolo, a nepatrný kanál.²⁸ Zde, na dohled vesničky Mandriole, na místě, které bylo ostrovem (Pereo) mezi původním tokem meandrujícího Primaru a vodní hladinou Valli di Comacchio, založil Romuald svou poustevnu a později kapli.

Dnes do těchto míst proudí italsí turisti, ale nikoliv proto, aby si prohlédli místo, na němž se formoval západní eremitismus a kde se připravovali misionáři na své cesty do střední Evropy. Mandriole je známa svou daleko aktuálnější historií. V roce 1849 bylo nedaleko od obce nalezeno tělo mladé ženy, která byla později identifikována jako Anita Garibaldiová,²⁹ manželka Giuseppe Garibaldiho. Zemřela během útěku Garibaldiho věrných pronásledovaných Rakušany a byla narychlo pochována na místě zvaném *Torre di Primaro*. Dnes je mandriolský kostelík, kde Anita našla místo svého posledního odpočinku, italským národním poutním místem.³⁰

Ostrůvek Pereo přijal své jméno nejspíše z řeckého *peraiòs – péros*, značící jeho polohu za (řekou *Primarius*).³¹ Poloha ostrova byla blíže specifikována v celé řadě dokumentů: „*Huius insulae Perehi fines, in eius aetatis tabulis leguntur. Padus iuvenacus, fossa Augusta, quae per Humanam in Padum descendit, Padorenus, et medium Grangenum...*“³²

V roce 1001, jak zmiňováno výše, zde založil Romuald spolu s císařem Ottou III. klášter. Stalo se tak na místě někdejší poustevny, v níž pobýval Romuald dříve,³³ a to rok po Ottově cestě do střední Evropy, během níž (někdy na konci měsíce března) navštívil Hnězdno, kde obdržel ostatky svého někdejšího přítele,

²⁶ Gianfranco PASQUALI, *Economia e paesaggio rurale dei „deserta“ alle porte di Ravenna: l'isola litoranea di Palazzolo dal VI al XIV secolo*, Atti e Mem. Dep. Storia Patria, prov. Romagna 30, 1983, s. 136-140.

²⁷ Serafino PASOLINI, *Lustri ravennati I.*, Bologna 1678, s. 69.

²⁸ „Gattolo superiore“ a „Gattolo inferiore“.

²⁹ Anita Maria de Jesus Ribeiro, narozená roku 1821 v Brazílii, se provdala za Giuseppe Garibaldiho v roce 1842.

³⁰ Základní informace lze nalézt ve výroční publikaci: Umberto FOSCHI - Isidoro GIULIANI, *Anita Garibaldi. Una vita avventurosa. 150 anniversario della morte*, Mandriole 1999.

³¹ O ravennských toponymech: Antonio POLLONI, *Toponomastica romagnola*, Firenze 1966, s. 228.

³² Hieronymus RUBEUS, *Historiarum Ravennatum libri decem*, Venetiis 1589, s. 277.

³³ IBIDEM: „*Ipseque Otho caesar profectus in eam insulam, coenobii locum, ubi aedificandum esset, iuxta D. Cassiani templum, designat, et D. Romualdum abbatem facit, ut ex tabulis augustalibus, Ravenae datis, quas in D. Vitalis tabulario legimus, cognosi facile potest.*“

sv. Vojtěcha.³⁴ Po svém návratu do Itálie se osobně zúčastnil aktu zakládání kláštera na ostrůvku Pereo, ale ještě před tím několika listinami obdaroval malou komunitu bratří, kteří již na ostrůvku pod vedením Romualda žili. Stalo se tak z majetku kostela sv. Cassiana, který sám náležel klášteru sv. Apolináře v Classe, jehož byl Romuald sám opatem. O majetku kláštera a celé řadě souvislostí jeho vzniku jsme informováni na základě nesmírně cenného soupisu dokumentů *Corporazioni religiose sopprese* vztahujících se k ostrůvku Pereon, který se nachází ve státním archivu v Ravenně.³⁵ Soupis byl pořízen v průběhu 16. století a obsahuje opisy i těch dokumentů, jejichž originály byly v průběhu času ztraceny. Mezi prvními dokumenty zařazenými do soupisu *Corporazioni religiose sopprese* jsou ty, které se vztahují k listinám vydaným císařem Ottou.³⁶ Velmi podstatné, vedle majetkového zázemí, které vznikající komunita obdržela, bylo právo vlastní volby představených a právní imunita.³⁷ Nedlouho po vydání prvního privilegia klášter od císaře obdržel další majetky, některé přímo v Ravenně, jiné rozseté po celém kraji.³⁸

Třetí dokument v pořadí soupisu obsahuje informaci velice podstatnou pro náš příběh. Komunita na ostrově je zde nazývána „...klášterem ke cti svatého mučedníka Adalberta (Vojtěcha)“.³⁹

Je otázkou, jak přijali tyto události mniši od sv. Apolináře v Classe, z daleko starobylejšího a jistě významnějšího kláštera. Císař nakládal zcela volně s majetky jejich instituce, pravděpodobně tak dal najevo, že souhlasí se skepsí Romualdovou ve věci uskutečnění reformních cílů na tomto místě. Pereo a malá komunita formující se na něm zřejmě představovaly daleko důležitější místo v císařově politice. Zvláště v politice východní.

Dozvídáme se nejen o majetkových koncesích, ale i o stavbě kaple na ostrůvku. Podle zpráv Bruna z Querfurtu byla stavba financována samotným císařem. Kaple pravděpodobně nahradila původní kostelík sv. Cassiana, který poustevníci v čele s Romualdem do té doby využívali. Práce musely probíhat velice rychle, protože ještě v roce 1001 byla stavba ukončena. „*Tak po celý onen rok, kdy bývali*

³⁴ *Monumenta Germaniae historica, Diplomata Ottonis III.*, II/II, Hannoverae 1893, s. 778-779, n. 349.

³⁵ Archivio di Stato di Ravenna, *Corporazioni Religiose Sopprese*, S. Vitale, vol. 643.

³⁶ IBIDEM, vol. 643, fasc. 15: „*Otto imperator piissimus ad instantiam sancti prioris Romoaldi concessit de monasterio sancti Apollenaris in Classe, omnes terras, et predia, illi pertinentes in comitatu Ferrariensi et Ariensi quas in contracambium acceperat, scilicet omnia predia que pertinuerant ad ecclesiam sancti Cassiani, cum ecclesia cum piscarijs et ceteris appenditiis, ut de memoratis proprietatibus fieret, monasterio eremitarum in insula que vocatur Pereo, liberum penitus et exemplum...; prefecit nominatim prefatum sanctum Romualdum in abbatia et toti eremo predicti sancti Cassiani, dans monachis suis post ipsorum obitum libertatem eligendi sibi capitulariter abbatem qui etiam posset a quocumque catholico presule bandiri. Anno Domini millesimo primo, octavo calendis maii, et imperii sui anno quinto, Ravennae.*“

³⁷ IBIDEM.

³⁸ IBIDEM: „*Privilegio secundo.*“

³⁹ IBIDEM: „...*ordinat monasterium in honorem sancti martiris Adalberti.*“

*bratři vyrušováni a stíháni četnými nemocemi, které zasíval močál, zůstávali v oné poustevně, kde král Otto, člověk dobré vůle, co nejnádherněji vystavěl svému světcu, drahému Kristovu mučedníkovi Adalbertovi (Vojtěchovi), kruhovou kapli s mramorovými sloupy, na což vynaložil sto liber.*⁴⁰

Jediným pramenem popisujícím okolnosti založení a stavbu kaple je tzv. Život pěti bratří od zmiňovaného Bruna z Querfurtu,⁴¹ informace od něj přebral i Petr Damiani a použil je do svého Života sv. Romualda.⁴² Nezbyvá nám tedy, než se spolehnout na zprávy od Bruna s vědomím, že byl současníkem a často i očitým svědkem událostí, které popisuje – se všemi přednostmi i nedostatky, které tato skutečnost vnáší do historického bádání.

V každém případě ani po velkorysé fundaci nebyla nastoupena jasná cesta k rozkvětu komunity poustevníků pod Romualdovým vedením. Někteří z nich, v čele se vzpomínaným autorem Brunem z Querfurtu a nejmenovaným bratrem německého původu, Pereo brzy opustili a uchýlili se do jiné, nedaleké poustevny.⁴³ Učinili tak, dle Brunových slov, pro neustálé narušování klidu, který ve svém ostrovním eremu očekávali. V Ravenně v té době dlel císařský dvůr a řada dvořanů, které Bruno jistě dobře znal (svého času byl jedním z nich), navštěvovala Pereo.⁴⁴ Kromě Bruna klášter opustil i jeden z předních Romualdových žáků Benedikt. Život pěti bratří obsahuje rovněž zmínky o nezdravém prostředí močálů,⁴⁵ které pravděpodobně prostupovaly celou oblast delty Pádu. Ty mohly být podstatným důvodem k dočasnému rozpadu této slibně se rozvíjející komunity.

Císař Otto III. se nespokojil s výsledky své polské mise a pravděpodobně na jejím základě se v oblasti Ravenny začaly organizovat další skupiny, které měly být odeslány do „Sclavonie“. Bruno z Querfurtu poukazuje na výslovné císařovo přání zohledňující žádost Boleslava Chrabrého, aby se výše zmiňovaný Romualdův žák Benedikt vydal na misijní cestu.⁴⁶ Žádost byla vyslyšena a Benedikt, doprovázený dalším z eremitů Janem, se vydal na cestu.

Brunova zkušenost z jejich odjezdu je bezprostřední a silně emocionální. Pro jednu se v textu vzdává „hagiografického“ stylu a líčí, jak ještě za tmy a pln dojetí doprovázel oba misionáře na palubu lodi.⁴⁷

⁴⁰ Jadwiga KARWASINSKA (ed.), *Bruno von Querfurt, Vita Quinque Fratrum eremitarum seu Vita vel passio Benedicti et Johannis souciorumque suorum*, Monumenta Poloniae Historica, series nova, IV, fasc. III, c. 2: „Ergo toto illo, quo non semel turbati et multum de palude infirmi facti, stetero fratres in illa heremo, ubi rex Otto, homo bonae voluntatis, suo sancto precioso Christi martyri Adalberto rotundum oratorium columnis marmoreis pulcherrime consstruxit, in cuius opere centum libras expendit.“

⁴¹ IBIDEM.

⁴² P. DAMIANUS, *Vita Beati Romualdi*, 30.

⁴³ J. KARWASINSKA (ed.), *Bruno von Querfurt, Vita Quinque Fratrum*, c. 3.

⁴⁴ IBIDEM, c. 3.

⁴⁵ IBIDEM.

⁴⁶ IBIDEM.

⁴⁷ IBIDEM, c. 4.

Misie sama si kladla za cíl vznik jakéhosi centra v Polsku, které se mělo stát východiskem k dalším aktivitám na polském území. Benedikt a Jan založili poustevnu a s materiální pomocí Boleslava Chrabrého začali s výchovou místního kléru.⁴⁸ Té pomoci bylo, dle zpráv Bruna, patrně dostatek – misionáři neměli pracovat, všechny jejich aktivity byly směřovány k plnění misijního úkolu.⁴⁹

Práce se patrně dařila, a jejich řady tak byly brzy rozšířeny o místní spolubratry, novice Izáka a Matouše (Bruno výslovně zmiňuje jejich pokrevní příbuzenství) a také sluhu Kristýna, který pracoval pro vznikající eremus jako kuchař. Dalšího ze zmiňovaných obyvatel eremu neznáme jménem, jeho funkcí však bylo spravovat finance, o něž, patrně Boleslavovou zásluhou, nebyla nouze.⁵⁰ Z Brunova textu vyplývá, že misie byla od počátku aktivitou vzešlou z císařovy (a nejspíše i Boleslavovy) iniciativy – jediné tak si lze vysvětlit žádost, která z polského eremu směřovala po necelých dvou letech do Říma. Mniši žádali o papežské povolení své činnosti.⁵¹ Patrně po zprávě o smrti císaře Otty III. se misionáři rozhodli požádat o podporu císařova spolupracovníka, papeže Silvestra II. Nový císař Jindřich II. sledoval jinou východní politiku než jeho předchůdce – politiku, která brzy vyústila ve válku s Boleslavem Chrabrým. Benedikt se vydal na cestu do Itálie, jejímž výsledkem mělo být získání papežského potvrzení misie. Bruno z Querfurtu ve svém Životě pěti bratří píše, že Benedikt směřoval za ním – Bruno sám obdržel od papeže biskupské svěcení a misijní povolení.⁵² Dorazil však pouze do Prahy, tehdy v polském držení, odkud byl vrácen zpět.⁵³ Dalším pokusem o kontakt bylo vyslání onoho Brunem nejmenovaného bratra, jehož mise byla podobná jako předchozí Benediktova.⁵⁴

V polském eremu tak zůstalo pět bratří, kteří byli v noci z 10. na 11. listopadu roku 1003 přepadeni a povražděni. Z líčení vyplývá, že jejich smrt byla nejspíše loupežnou vraždou, nicméně Bruno ve svém barvitěm líčení jejich utrpení nenechává nikoho na pochybách o jejich mučednictví.⁵⁵

Smrt Benedikta a Jana, pocházejících z okruhu kláštera Pereo, byla významnou vzpruhou pro další misie, které se zde formovaly. Mezi ravennskými eremity bylo mučednictví pěti bratří přijato s velkým zadostiučiněním. Bruno se konečně vydal na misi, k níž měl pověření, a svůj úkol plnil horlivě. Roku 1009 byl podobně jako jeho veliký vzor Vojtěch, k jehož oslavě i uctívání byla na Pereu zřízena kaple obsahující světcovy ostatky, zabít pohanskými Prusy. Tato událost

⁴⁸ IBIDEM, c. 6. Debata o přesné poloze eremu není dodnes uzavřena. Žádný z dobových pramenů nenaznačuje její místo. Patrně se tak děje proto, že eremus byl jen přestupní stanicí. Měl se totiž nacházet v již christianizovaných oblastech. Neměl být pro oba italské mnichy, ani pro jejich místní spolubratry, konečnou stanicí.

⁴⁹ IBIDEM.

⁵⁰ IBIDEM, c. 10.

⁵¹ IBIDEM, c. 11.

⁵² IBIDEM.

⁵³ IBIDEM.

⁵⁴ IBIDEM, c. 13.

⁵⁵ IBIDEM.

spolu s předchozími zprávami o smrti Benedikta a Jana přinesla Romualdově komunitě nepochybně značnou vážnost. Z ostrůvku Pereon se stává středisko pro přípravu misí do střední a východní Evropy.

Na jaře roku 1010 se do čela největší z pereonských misí postavil sám Romuald.⁵⁶ Již na uherských hranicích však svou skupinu opustil a vrátil se zpět. Dle Petra Damianiho důvodem Romualdova návratu byla nemoc spolu s vysokým věkem.⁵⁷ Jeho žáci však pokračovali v cestě. Patnáct jich zůstalo v Uhrách, dva další se měli vydat do Čech.⁵⁸ O této dvojici nemáme z jiných pramenů žádné zprávy. Christianizace Čech, alespoň ta oficiální, byla skončena a oblast tak nebyla výslovným misijním územím. Je otázkou, zda-li měl Romuald a jeho skupina dostatek informací o situaci v Čechách. Z pramenů není ani patrný případný návrat dvojice z misijní cesty v Čechách.

Obrázek 1: Sant Alberto. Dnešní kostel Sant'Alberto (farnost S. Adalberto) ve stejnojmenné obci (foto autor).

⁵⁶ P. DAMIANUS, *Vita Beati Romualdi*, 39. Skupina čítala nejméně 24 členů, z nichž sedm se vrátilo spolu s Romualdem zpět.

⁵⁷ IBIDEM.

⁵⁸ IBIDEM.

Obrázek 2: Pomposa (detail).

Terakotová výzdoba průčelí klášterního kostela. Materiál i forma přesně odpovídá fragmentům uloženým v Národním muzeu v Ravenně (foto autor).

Libuše Hrabová ve své práci, právě připravované k vydání, která se zabývá dějinami Polabských Slovanů, nabízí možnou hypotézu o osudu této dvojice na základě líčení Adama Brémského.⁵⁹ V poznámce třetí knihy Adam zmiňuje osud dvou mnichů z Čech, kteří byli v Retře obětováni.⁶⁰ „Vypráví se, že v onom čase přišli dva mniši z českých hvozdu do města Retry. Když tam veřejně hlásali slovo boží, byli radou pohanů na různých mučidlech vyslýcháni a pak pro Krista sřati, jak sami toužili. Jejich jména nejsou lidem známa, ale jak věříme, jsou zapsána v nebi.“⁶¹ L. Hrabová připomíná, že sám Adam tuto zprávu neměl za jistou, jak napovídá jeho slovník – Adam ji uvádí slovy: „*Fama est...*“ Tito mučedníci Češi nejspíše nebyli, nicméně několik indicií napovídá, že mohli být totožní s dvěma žáky přivedenými Romualdem nejprve do Uher. L. Hrabová připomíná, že již Vojtěch zamýšlel svou misii směřovat původně z Polska k Luticům, a nikoli k Prusům. Též misijní zápal zesílený zprávami o smrti Vojtěcha, pěti bratří či

⁵⁹ Johann LAPPENBERG (ed.), *Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*, Monumenta Germaniae historica. Scriptores VII, Hannoverae 1846.

⁶⁰ IBIDEM, III., scholio M, s. 352.

⁶¹ IBIDEM.

Bruna mohl v pereonské komunitě vedené Romualdem způsobit touhu jít stejnou cestou. Tuto touhu mohla dvojice misionářů jen stěží naplnit v Čechách, a Retra se tak mohla stát pro ně osudnou, avšak pravděpodobně velice kýženou metou.⁶²

Pereonský klášter se nadále vyvíjel pod Romualdovým vedením, ať již přímým, či nepřímým.⁶³ Svého někdejšího významu však již nikdy nedosáhl. V roce 1228 byla ukončena jeho relativní nezávislost a byl začleněn do majetku kanovníků z Cella Vollana v diecézi Comacchio.⁶⁴ Klášter Pereon byl v té době často zcela bez mnichů a sloužil jen jeho kostel. Na počátku 17. století byl kostel sv. Adalberta (Vojtěcha) na Pereu zrušen a jeho jméno přeneseno na novou stavbu v osadě Sant'Alberto, jen několik kilometrů vzdálené od původní stavby (obr. 1).⁶⁵ Jméno osady dnes nese i kostel (S. Alberto), byť farnost je stále označována původním jménem S. Adalberto. Do nové stavby byly přeneseny i Vojtěchovy ostatky kdysi věnované císařem Ottou III.

Národní muzeum v Ravenně dodnes uchovává několik fragmentů terakotových křížů, které s největší pravděpodobností pocházejí ze stavby kostela na ostrůvku Pereon. Byly přeneseny do kostela Sant'Alberto a použity v jeho stavbě (srov. obr. 2).⁶⁶ Současně s kříží byl takto použit i původní mramorový sloupek ve tvaru postavy – dle tradice sv. Adalberta (Vojtěcha).⁶⁷ Forma těchto fragmentů i použitý materiál skutečně poukazují na dobu jejich předpokládaného vzniku – tedy na počátek 11. století.⁶⁸ Vzhledem k pouze fragmentárnímu dochování výzdoby z Perea nám nezbývá, než si udělat bližší představu o možné podobě eremu a kostela podle staveb, které jsou blízké teritoriálně i časově. Nejvhodnější je nepochybně blízké opatství v Pompose, které vzniklo na počátku 11. století a jež můžeme obdivovat dodnes (obr. 3).

Role či dokonce jen pouhé jméno ostrůvku Pereon nejsou v naší historiografii příliš známy. Přitom Ravenna a její okolí bývaly místem úzce spjatým s osudy střední Evropy, vstupující do dějin na prahu druhého tisíciletí. Snad jen téměř zapomenuté postavy sv. Kristýna a sv. Benedikta, jejichž relikvie jsou uchovávány v olomoucké katedrále sv. Václava, dokládají někdejší rozšíření kultu sv. Pěti bratří v našich zemích.⁶⁹ Jeho rozšíření lze spojit s tažením knížete Břetislava do Hnězda, odkud byly ukořistěny nejen ostatky Vojtěchovy, ale i sv. Pěti bratří

⁶² Je třeba podotknout, že Adam neuvádí žádné bližší časové údaje – tím spíše, že jde pouze o poznámku „*scholio*“.

⁶³ Romuald se po svém návratu z Uher stal zakladatelem mnoha klášterů – včetně Camaldoli, které se později stalo centrem této reformované benediktinské řehole.

⁶⁴ Antonio SAMARITANI, *Regesta Pomposiae I*, Rovigo 1963, s. 53-71.

⁶⁵ Girolamo FABRI, *Le sagre memorie di ravenna antica*, Venetia 1664, s. 75.

⁶⁶ Museo Nazionale Ravenna, inv. č. 819, 800, 799, 802 a další.

⁶⁷ Museo Nazionale Ravenna, inv. č. 861.

⁶⁸ Blíže k fragmentům: Paola NOVARA, *L'apparato decorativo del complesso di S. Adalberto in Pereo (S. Alberto), Ravenna*, Bollettino Economico Camera di Commercio di Ravenna, XLV, 2, Ravenna 1990.

⁶⁹ Lebka sv. Kristýna je uložena v barokním zdobeném relikviáři ve skříní na pravé straně presbytáře katedrály sv. Václava. Ostatky sv. Benedikta jsou umístěny v pravé straně oltáře v sakristii.

a přeneseny do Prahy v roce 1039. Později byly tyto ostatky rozdělovány různým kostelům. Lebka sv. Kristýna a ostatky sv. Benedikta, žáka sv. Romualda, našly své místo v Olomouci snad v době dostavby tamního biskupského kostela.⁷⁰

Obrázek 3:
Pomposa. Opatství v Pompose (foto autor).

⁷⁰ Blíže k ostatkům sv. Pěti bratří a jejich osudech na našem území: Dušan ŘEZANINA, *Ostatky sv. Kristýna v olomoucké katedrále*, Praha 1972.

Summary:

The Island of Pereon and Central European Mission around 1000 AD

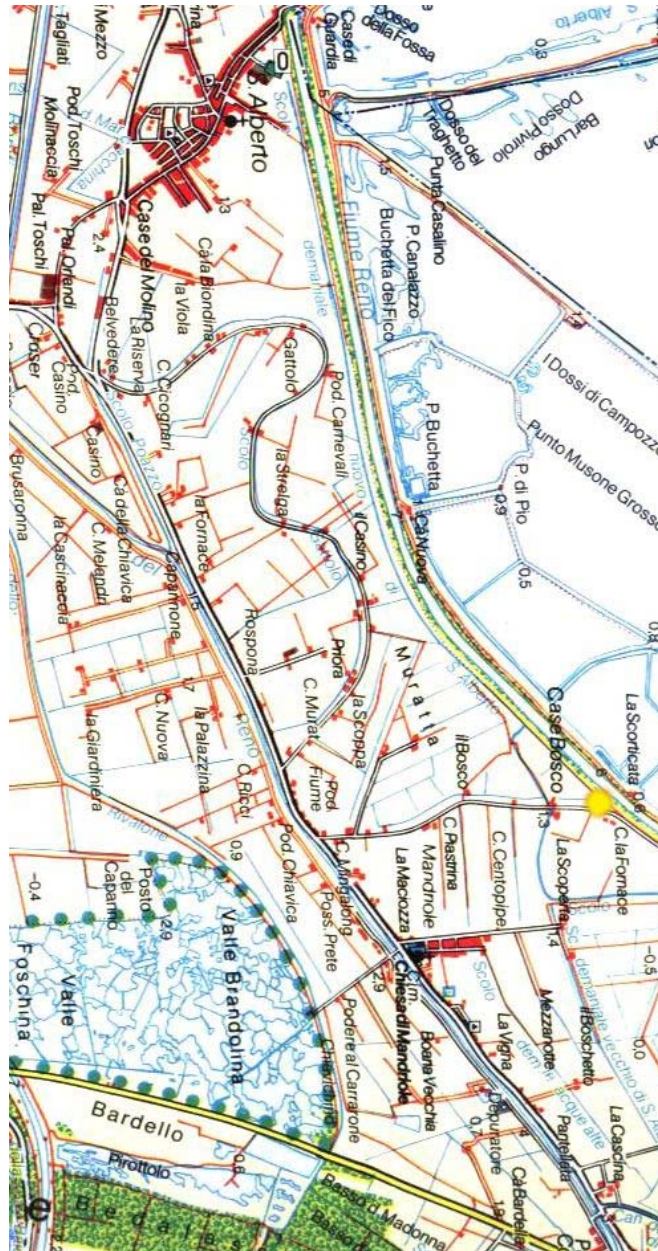
The period of the rule of emperor Otto III represents the new approach of the Church and Holy Roman Empire towards the newly formed states at the center of Europe. Young emperor supported various attempts to expand the Christianity together with his own influence beyond the border of his empire. Adalbert (Vojtěch), the bishop of Prague and personal Otto's friend, played the crucial role within the new imperial eastern policy. His martyrdom in pagan Prussia stimulated numerous missions to the Central Europe heavily supported by the emperor and also by the pope. The refuge *Pereon* in Romagna is discussed as one of the examples of Italian roots of such missions. The location of the monastery of St. Adalbert in Pereon is described together with the main written sources as *Vita beati Romualdi* by Peter Damiani or *Vita quinque fratrum* by Bruno of Quertfurt. The place, later connected with the Camaldolian order, is completely forgotten today. The article represents one of the few remarks dealing with such missions to Central Europe from Italy early after year 1000.

translated by Jan Stejskal

Mapová příloha

Mapa 1:

Mapa dnešní situace (měřítko 1 : 50 000) s vyznačenou polohou někdejšího ostrůvku Pereon a komplexu sv. Vojtěcha

Mapa 2:
Celkový obraz delty Pádu

